

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

О.М. ПАЛІЙ,
*кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ*

Дослідники демографічних процесів небезпідставно вважають, що трансформаційні процеси, які відбувалися у суспільно-політичному та економічному житті країн так званої “перехідної економіки” мали відчутний вплив на демографічну ситуацію. Саме на соціально-економічні негаразди посилається багато хто з учених, намагаючись пояснити причини демографічної кризи, яка глибоко вразила українське суспільство і продовжує руйнувати природну основу нації [1]. З цього погляду цікаво було б дослідити розвиток демографічних процесів у інших країнах колишнього соціалістичного табору, яким довелося пережити подібні трансформації та більшою або меншою мірою відчути їхні негативні наслідки, а також спробувати з’ясувати спільні та відмінні риси демографічного розвитку постсоціалістичних країн, включно з Україною, та причини відмінностей.

Для вивчення і порівняння було обрано найближчі країни-сусіди України – Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину, Болгарію, Румунію, країни Балтії, а також Росію. Серед них є і великі за територією та чисельністю (не рахуючи Росії), і зовсім маленькі.

Таблиця 1

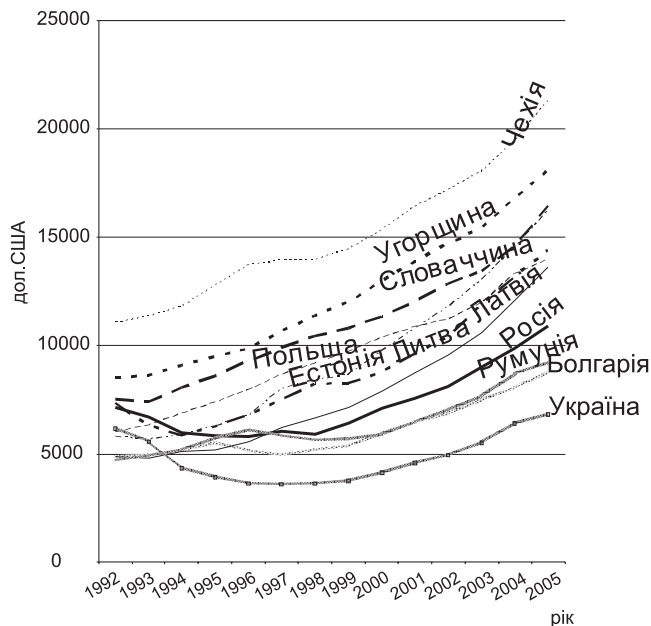
Показники демографічного розвитку у 2006 році

Країна	Загальна середня чисельність населення, млн. осіб	Народжених на 1000 населення	Померлих на 1000 населення	Сальдо міграції на 1000 населення	Сумарна народжуваність	Дитяча смертність	Середня тривалість життя при народженні, років		Частка населення віком більше 65 років, %
							чоловіки	жінки	
Болгарія	7,7	9	15	0	1,4	10,4	69	76	17
Естонія	1,3	11	13	0	1,5	6	66	78	17
Латвія	2,3	9	14	0	1,3	7	67	77	17
Литва	3,4	9	13	-3	1,3	7	66	78	15

Країна	Загальна середня чисельність населення, млн. осіб	Народжених на 1000 населення	Померлих на 1000 населення	Сальдо міграції на 1000 населення	Сумарна народжуваність	Дитяча смертність	Середня тривалість життя при народженні, років		Частка населення віком більше 65 років, %
							чоловіки	жінки	
Польща	38,1	10	10	0	1,3	6,4	71	79	13
Румунія	21,6	10	12	-1	1,3	17	68	75	14
Росія	142,3	10	16	+1	1,3	11	59	72	14
Словаччина	5,4	10	10	+1	1,3	6,8	70	78	12
Угорщина	10,1	10	13	0	1,4	6,1	69	77	16
Україна	46,8	9	17	0	1,2	10	62	74	16
Чехія	10,3	10	11	+4	1,3	3,4	73	79	14

Джерело: PRB 2006 World Population Data Sheet, Держкомстат

Навіть побіжний погляд на наведені вище демографічні характеристики дає змогу помітити вражаючу однотайність, якщо це стосується показників народжуваності. Таке спостереження приводить до висновку, що параметри демографічних процесів не скрізь і не повною мірою залежать від економічного розвитку, який демонструє значні відмінності між країнами у статичній та динамічній (рис. 1).

Рис. 1. ВВП на душу населення у доларах США за паритетом купівельної спроможності

Джерело: United Nations Statistics Division <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>

У той самий час всі інші індикатори демографічного розвитку також значно відрізняються. Зокрема, рівень постаріння коливається від 12% частки населення у віці понад 65 років у Словаччині до 17% у Болгарії, Естонії та Латвії, що є наслідком розбіжностей у часі початку зниження народжуваності та різного його темпу ще за часів соціалістичної доби. На постаріння населення Болгарії істотно вплинула також масова еміграція етнічних турок на історичну батьківщину протягом 1989–1992 років. Значні відмінності спостерігаються так само у середній тривалості життя і смертності немовлят.

Через неоднозначність тенденцій демографічного розвитку серед учених точиться дискусія: чи він (демографічний розвиток) у країнах Центральної та Східної Європи підпорядкований закономірностям другого демографічного переходу, чи подібні риси – просто випадковість, а зумовлені вони різними чинниками та механізмами. Досі немає також чіткої відповіді на запитання: сучасні явища у демографічній сфері віддзеркалюють докорінні зміни у природі демографічних процесів, чи є розвитком попередніх тенденцій, що лише прискорилися під впливом соціально-економічних трансформацій? [2].

Нині для країн Центральної та Східної Європи є характерним демографічний занепад, що притаманний усьому Європейському континенту і загрожує багатьма негативними наслідками не лише у демографічній, а й у соціально-економічній сферах¹. Найпомітнішим виявом демографічного занепаду є скорочення чисельності населення країни (табл. 2).

Таблиця 2

**Щорічні темпи приросту або зменшення населення,
у відсотках до попереднього року**

Країна	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Болгарія	-1,16	-1,18	-1,11	-1,01	-0,92	-0,84	-0,79	-0,75	-0,71	-0,66	-0,63	-0,63	-0,64
Естонія	-2,00	-2,04	-1,80	-1,45	-1,15	-0,89	-0,72	-0,64	-0,54	-0,42	-0,33	-0,30	-0,30
Латвія	-1,61	-1,66	-1,48	-1,22	-1,00	-0,83	-0,75	-0,74	-0,73	-0,69	-0,65	-0,62	-0,58
Литва	-0,46	-0,60	-0,66	-0,70	-0,75	-0,75	-0,72	-0,65	-0,55	-0,45	-0,40	-0,40	-0,44
Польща	0,27	0,20	0,12	0,02	-0,06	-0,11	-0,14	-0,14	-0,13	-0,12	-0,12	-0,12	-0,13
Росія	0,02	-0,06	-0,10	-0,13	-0,17	-0,22	-0,28	-0,34	-0,40	-0,46	-0,49	-0,51	-0,51
Румунія	-0,55	-0,61	-0,58	-0,53	-0,49	-0,47	-0,46	-0,47	-0,48	-0,47	-0,47	-0,46	-0,45
Словаччина	-0,01	-0,02	-0,07	-0,15	-0,20	-0,25	-0,26	-0,26	-0,25	-0,25	-0,25	-0,25	-0,27
Угорщина	0,44	0,38	0,30	0,21	0,13	0,07	0,03	0,02	0,01	-0,01	-0,01	-0,01	0,01
Україна	-0,18	-0,32	-0,49	-0,66	-0,83	-0,93	-0,96	-0,93	-0,87	-0,83	-0,79	-0,77	-0,77
Чехія	0,04	0,00	-0,05	-0,12	-0,18	-0,21	-0,20	-0,16	-0,11	-0,07	-0,04	-0,03	-0,03

Джерело: United Nations Statistics Division <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>

¹ Серед західних учених і політиків дедалі сильніше поширюються побоювання наслідків низької народжуваності у вигляді старіння населення, яке вкрай негативно відбивається на стані ринку праці та балансі державних доходів і видатків. Однак негативні наслідки, на думку декого, можуть сягнути набагато далі і поставити під питання існування західної цивілізації. (Див. Патрик Дж. Бьюкенен. Смерть Запада. Чем вымирание населения и усиление иммиграции угрожают нашей стране и цивилизации. – М.: изд-во АСТ, 2003).

За прогнозами спеціалістів Світового банку [3], з 2005 до 2025 року населення цих країн скоротиться наступним чином:

Таблиця 3

Обсяг скорочення населення з 2005 до 2025 року, млн. осіб

Країна	Скорочення населення до 2025 року	Країна	Скорочення населення до 2025 року
Болгарія	1,5	Румунія	2,3
Естонія	0,1	Словаччина	0,1
Латвія	0,3	Угорщина	0,8
Литва	0,4	Україна	11,8
Польща	1,6	Чехія	0,5
Росія	17,3		

Скорочення населення відбувається переважно унаслідок вкрай низького рівня народжуваності, який уже віддавна не забезпечує відтворення попередніх поколінь. Однак, якщо у Західній Європі низька народжуваність почасти компенсується міграційним припливом, то Центральна та Східна Європа на даний час переважно відзначається нульовим або від'ємним міграційним приростом, за винятком Чехії, Словаччини та Росії (табл. 1).

Більшість демографічних процесів формується як підсумок індивідуальних рішень людей. Ідеться про те, що суспільно-економічні зміни пройшли оцінку в свідомості населення і таким чином вплинули на його поведінку у сфері власного відтворення. Найзагальнішими проявами впливу на суспільну свідомість соціально-економічних трансформацій стала невпевненість людей у завтрашньому дні, а разом – відчуття більшої відповідальності за своє життя та ширшого простору для прийняття власних рішень. Причому це стосується не лише впливу економічних перетворень. Постсоціалістичні суспільства стали відкритішими, а відтак – сприйнятливішими до моделей поведінки, сформованих у Західній Європі, незалежно від таких суто економічних чинників, як доходи та рівень життя.

Вочевидь, ці процеси були цілком закономірними, тому що спричинилися до демографічних змін практично на всьому європейському постсоціалістичному просторі. Зокрема, це стосується шлюбності. Спостерігається доволі стрімке падіння шлюбності та підвищення шлюбного віку, так, як це відбувається і на Заході. Звісно, офіційні статистичні дані враховують лише зареєстровані шлюби, а отже, наведені цифри рівною мірою відображають звичаєві зміни.

Відповідно до скорочення числа шлюбних пар, схильних офіційно реєструвати свої стосунки, зросла частка позашлюбних народжень у загальній їх кількості.

Модель дводітної сім'ї, як ідеальної, склалася у колишній соціалістичній Європі вже у 60–ті–70–ті роки ХХ сторіччя. Доволі тривалий час, аж до початку 90-х років, тобто періоду трансформацій, показник сумарної народжуваності був наближений до цієї величини, хоча його дуже умовно можна розглядати як

Таблиця 4

Укладено шлюбів
на 1000 осіб населення

Країна	1990	1995	2000	2005
Болгарія	6,9	4,4	4,3	4,3
Естонія	7,5	4,9	4	4,5
Латвія	8,9	4,5	3,9	5,5
Литва	9,8	6,1	4,8	5,8
Польща	6,7	5,4	5,5	5,4
Росія	8,9	7,2	6,1	7,5
Румунія	8,3	6,8	6,1	6,6
Словаччина	7,7	5,1	4,8	4,9
Угорщина	6,4	5,2	4,7	4,4
Україна	9,3	8,4	5,6	7,1
Чехія	8,8	5,3	5,4	5,1

Таблиця 5

Позашлюбні народження у % до
загальної кількості живих народжень

Країна	1990	1995	2000	2005
Болгарія	12,4	25,7	38,4	49,0
Естонія	27,2	44,2	54,5	58,5
Латвія	16,9	29,9	40,3	44,6
Литва	7,0	12,8	22,6	28,4
Польща	6,5	9,5	12,1	18,5
Росія	14,6	21,1	28,0	30,0
Румунія	...	19,7	25,5	28,5
Словаччина	7,6	12,6	18,3	26,0
Угорщина	13,1	20,7	29,0	35,0
Україна	11,2	13,2	17,3	21,4
Чехія	8,6	15,6	21,8	31,7

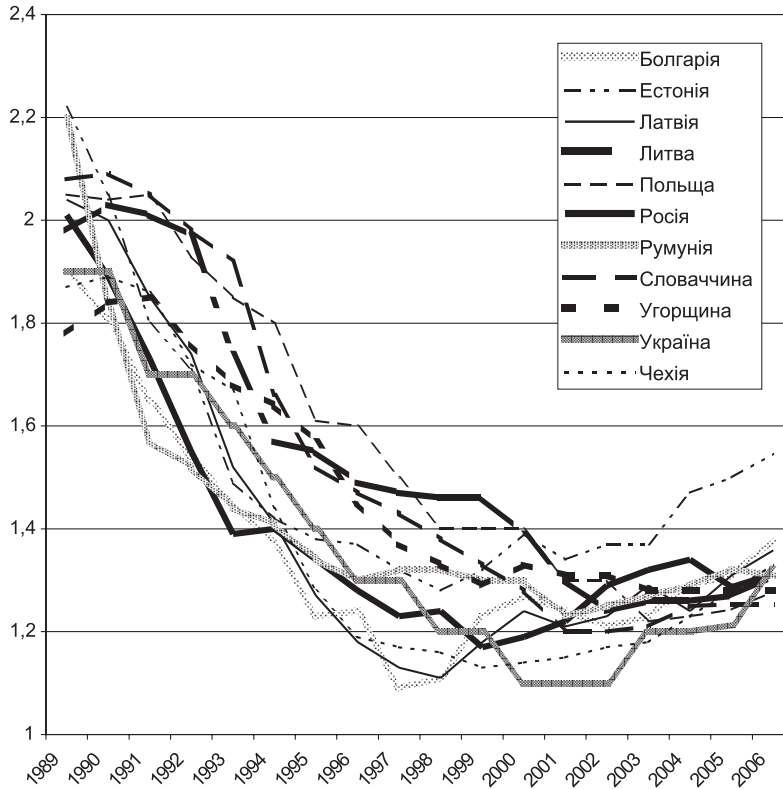
Джерело: TransMONEE 2007. http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2007/Tables_TransMONEE.xls

такий, що відображає репродуктивні настанови населення відповідного року. Адже значною мірою він піддається впливу розподілу народжень за віком реальних поколінь жінок. Однак із початку 1990-х років розпочалося стрімке зниження цього показника, котре тривало близько 10 років. Протягом цього періоду народжуваність знизилася на 30–40 відсотків.

У наведеному графіку (рис. 2) звертає на себе увагу та обставина, що найнижча народжуваність спостерігалась у більшості країн у 2001–2002 роках, незважаючи на стале економічне зростання, за винятком Росії, України, Румунії та Болгарії, протягом майже десятиріччя. Отже, доводиться визнати, що, по-перше, негативний вплив на народжуваність соціально-економічних трансформацій виходить далеко за часові рамки економічного спаду; по-друге, він здійснюється не прямо через погіршення рівня життя, а опосередковано – через більш складні зміни у суспільному бутті; по-третє, крім суто погіршення добробуту сімей у зниженні народжуваності значну роль відіграли неекономічні чинники. Передусім це – зміни у системі цінностей, зокрема жінок, багато з яких орієнтуються спершу на кар'єру, а вже потім – на сім'ю. Свідченням цього є постійне зростання віку матері при народженні першої дитини.

Деякі автори відзначають також, що поряд із розширенням ринку товарів та послуг, на терени Центральної та Східної Європи проникла ідеологія «суспільства споживання», прибічники якої часто між такою сімейною цінністю як батьківство та більш комфортним способом життя обирають останній [4].

Більш докладне уявлення про глибинні тенденції народжуваності у 1990-ті – 2000-ні роки може дати її когортний аналіз. Зокрема, у фундаментальному дослідженні плідності жінок у ХХ сторіччі [5] доведено, що останніми десятиріччями постійно зростає частка бездітних жінок та сімей, які обмежуються однією

Рис. 2.
Динаміка показника сумарної народжуваності у 1989–2006 рр.

Джерело: TransMONEE 2007 http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2007/Tables_TransMONEE.xls;
Population References Bureau. Fertility Rates for Low-Birth Countries, 1995 to Most Recent Year. www.prb.org/pdf07/TFRTTable.pdf

Таблиця 6

Середній вік матері при народженні першої дитини

Країни	1990	1995	2000	2005
Болгарія	22,1	22,2	23,5	24,8
Естонія	22,7	23,0	24,0	25,2
Латвія	23,2	23,5	24,4	25,2
Литва	23,3	23,2	23,9	24,9
Польща	23,0	22,8	23,7	25,4
Росія	22,9	22,6	...	...
Румунія	22,4	22,7	23,7	24,9
Словаччина	21,0	21,8	23,9	25,7
Угорщина	23,0	23,4	25,0	27,0
Україна	...	...	22,6*	23,8
Чехія	22,4	22,9	24,9	26,9

*2002 рік

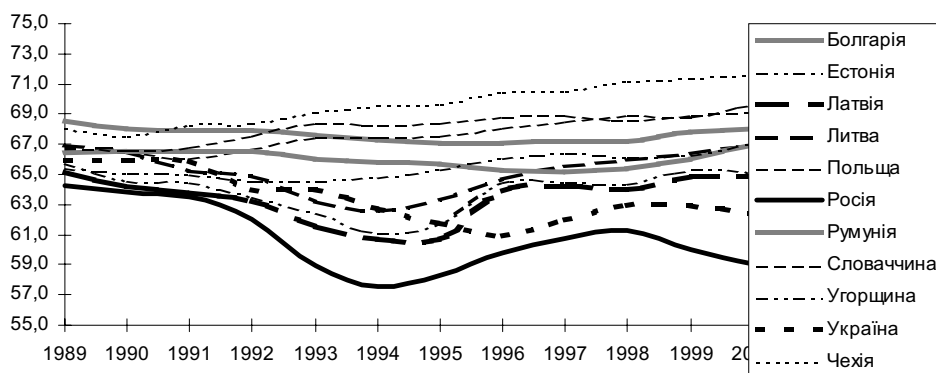
Джерело: TransMONEE 2007. http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2007/Tables_TransMONEE.xls

дитиною, і ця тенденція триває. Загальносвітовою тенденцією є також відсунення народжень на пізніший вік, яка у Центральній та Східній Європі була започаткована поколіннями 1960-х років. Однак подальші зміни у віковому розподілі народжень, які припали на 1990-ті роки, на думку дослідників, були настільки глибокими, що заслуговують іменуватися історичними. Ці зміни тривають, і на даний момент поки що важко передбачити, чи молодші покоління колись, у старшому віці, компенсують відкладені нині народження.

Інша складова процесу відтворення населення – смертність – виявляє набагато тісніший зв'язок із рівнем економічного розвитку. Принаймні у всіх досліджуваних країнах, крім Росії та України, спостерігається зростання середньої тривалості життя, яке логічно пов'язати із підвищенням добробуту населення.

Отже, європейським країнам вдалося подолати негативні тенденції у смертності, що спостерігалися впродовж 80-х років. Дослідження, присвячені особливостям смертності населення у Центральній та Східній Європі [6], вказують на серцево-судинні захворювання як головну причину, що формує негативні тенденції у смертності. Тому найбільший внесок у підвищення середньої тривалості життя зробило скорочення смертності саме від цих хвороб.

Чоловіки

жінки

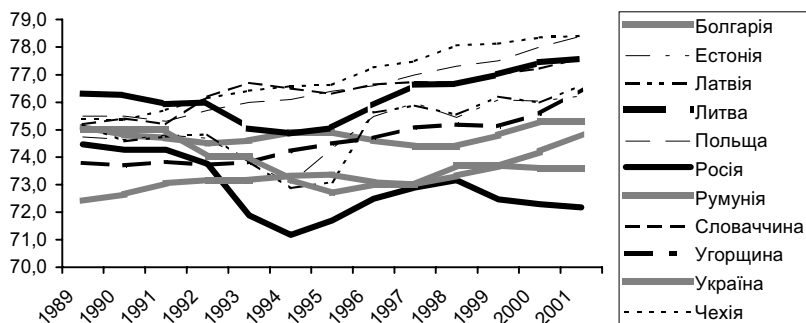

Рис. 3. Динаміка середньої тривалості життя

Джерело: TransMONEE 2007. http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2007/Tables_TransMONEE.xls

Так, наприклад, у Чехії смертність від цієї причини і чоловіків, і жінок віком до 65 років порівняно з 1990 роком скоротилася майже наполовину, в Угорщині – чоловіків – на 28%, а жінок – більш як на третину. Сприятлива динаміка цього показника відзначається і у інших країнах (табл. 7).

Таблиця 7

**Смертність населення віком до 65 років від серцево-судинних хвороб,
на 100 тис. осіб**

Країна	Рік	чоловіки	жінки	Країна	Рік	чоловіки	жінки
Болгарія	1990	224,7	95,9	Польща	1990	241,2	82,6
	1995	261,8	99,4		1995	207,1	68,0
	2000	258,0	102,4		2000	164,2	53,0
	2004	253,9	96,0*		2005	140,2	42,1
Чехія	1990	224,5	75,1	Румунія	1990	201,1	98,7
	1995	172,4	62,2		1995	253,9	107,4
	2000	131,5	43,4		2000	211,1	91,0
	2005	108,0	36,0		2004	197,9	81,7*
Естонія	1990	278,8	81,4	Росія	1990	265,2	96,2
	1995	334,5	96,2		1995	412,1	142,0
	2000	254,8	76,0		2000	405,8	135,0
	2005	214,8	54,7		2005	457,3	145,4
Угорщина	1990	266,0	99,4	Словаччина	1990	243,1	84,3
	1995	245,9	89,0		1995	201,3	73,6
	2000	204,5	71,1		2000	177,7	57,2
	2005	193,5	62,5		2005	154,5	45,9
Латвія	1990	295,3	91,9	Україна	1990	228,9	93,3
	1995	420,8	132,8		1995	347,5	134,2
	2000	262,7	84,6		2000	335,6	121,8
	2005	297,8	85,4		2005	377,1	128,4
Литва	1990	231,6	73,1				
	1995	265,5	86,1				
	2000	200,1	57,5				
	2005	250,4	63,2				

Джерело: ВООЗ, 2007. <http://www.euro.who.int/hfadb>

Успіхи у боротьбі з цими недугами приписують поєднанню кількох сприятливих чинників, зокрема, змінам у харчуванні, систематичній профілактиці та диспансерним обстеженням, поширенню нових форм лікування та серцевої

хірургії. Значний внесок у підвищення середньої тривалості життя зробили також успіхи у зниженні смертності, важливу роль відіграло поширення здорового способу життя, на що вказує зниження смертності від самогубств, зовнішніх причин у цілому та причин, пов'язаних з алкоголем та тютюном (табл. 8).

Таблиця 8

Динаміка смертності від окремих причин, на 100 тис. осіб

Країна	Рік	Самогубства та самоушкодження	Зовнішні причини, чоловіки	Зовнішні причини, жінки	Причини, пов'язані з алкоголем	Причини, пов'язані з курінням
Болгарія	1990	14,1	97,1	26,8	119,5	514,7
	1995	15,5	101,0	26,8	124,1	507,5
	2004	11,2	72,68	19,67	66,86	407,2
Чехія	1990	19,1	117,5	54,1	144,3	603,6
	1995	16,1	103,4	47,9	100,1	488,0
	2005	13,8	82,8	29,3	81,0	359,3
Естонія	1990	27,6	221,2	54,5	141,7	719,6
	1995	40,9	358,2	75,9	225,1	694,2
	2005	18,7	203,7	45,8	158,3	448,6
Угорщина	1990	38,1	177,0	71,4	229,9	536,8
	1995	30,5	149,6	58,0	237,3	531,1
	2005	23,2	108,1	34,1	129,5	490,5
Латвія	1990	25,8	231,9	59,5	...	...
	1995	40,7	357,4	82,8	239,5	724,8
	2005	22,5	222,8	53,9	157,2	532,2
Литва	1990	27,2	207,3	50,1	...	...
	1995	47,9	322,5	69,8	233,9	623,7
	2005	37,0	271,4	59,8	190,8	548,1
Польща	1990	13,8	133,0	35,6	142,5	279,3
	1995	14,6	122,9	33,9	136,9	265,6
	2005	15,0	102,5	26,0	89,5	283,1
Румунія	1990	9,4	122,3	38,6	174,8	482,9
	1995	12,6	127,8	36,7	188,5	567,1
	2004	11,96	96,81	26,05	114,88	509,2
Росія	1990	27,0	228,2	55,8	...	...
	1995	41,6	424,8	95,0	...	...
	2005	29,8	380,5	83,4	...	...
Словаччина	1990	16,6	128,4	37,0	...	...
	1995	14,3	110,9	34,6	105,3	473,1
	2005	11,9	94,4	21,8	90,6	414,1
Україна	1990	20,5	183,4	43,0	...	...
	1995	28,1	286,1	59,9	192,6	806,0
	2000	28,2	258,5	54,4	175,3	797,3
	2004	22,0	251,3	54,1	185,4	774,8
	2005	20,8	247,1	53,2	...	...

Джерело: ВООЗ, 2007. <http://www.euro.who.int/hfadb>

Наведені дані свідчать також про те, що тенденції у смертності не у всіх країнах були однозначними. Протягом трансформаційного періоду спершу ситуація погіршувалася, як показано на рис. 3. Проте згодом вдалося її виправити завдяки вже згаданим чинникам. Не можна не помітити, що у різних країнах пік смертності припав на різні роки, причому неоднаково у чоловіків і жінок. На пострадянському просторі негативні тенденції тривали найдовше, але країнам Балтії вдалося їх кінець кінцем побороти. Можна припустити, що це пощастило зробити завдяки переорієнтації способу життя у цілому на інші, західні зразки, принаймні частини населення, особливо після вступу усіх цих країн до Європейського Союзу. Ця політична подія стосувалася не лише правлячої еліти, а так чи інакше відбилася на житті усіх громадян, показала їм нові перспективи і стала важливим стимулом до прагнення кращого життя, а відтак – бажання й сил до його доленосного перетворення.

На відміну від інших країн, в Україні та Росії ситуація зі смертністю та тривалістю життя залишається вкрай несприятливою, можна сказати, трагічною, особливо у чоловічої статі. Є достатньо досліджень, присвячених кризі смертності у колишніх республіках Радянського Союзу, зокрема у Росії та Україні. Їх автори майже однотайно доходять висновку, що головною причиною такого стану є алкоголізація населення та нехтування власним і громадським здоров'ям як з боку самих людей, так і з боку держави [7]. Адже лише на 10%, як стверджують спеціалісти ВООЗ, стан здоров'я населення залежить від рівня і якості забезпечення медичними послугами. Дві інші важливі складові – спосіб життя та стан довкілля.

Але першопричиною цієї ситуації є поглиблення системної суспільної кризи, яка триває всупереч економічному зростанню та підриває основи соціального благополуччя нації. Передусім – це криза духовності й моралі. Так само як людина, що не має мети у житті, своєї провідної зірки, деградує морально і фізично, так і нація, не маючи національної ідеї, губить дороговкази та саму ціль існування.

Розпад радянської суспільно-політичної системи, що ґрунтувалася на державно-громадському втручанні в усі, навіть інтимні сфери буття, призвів до втрати життєвих орієнтирів – для одних та розуміння демократії як цілковитої свободи і безвідповідальності – для інших. Минуло ще надто мало часу, щоб була сформована нова культура буття – культура побуту і професійної діяльності; культура бізнесу, у тому числі його соціальна відповідальність; поведіння з довкіллям і у соціальному середовищі; культура підтримання і збереження свого і своїх близьких здоров'я врешті-решт. Та й політичної культури і культури управління державою також дуже бракує.

А поки що недостатнє дотримання законів, небажання підпорядковуватися правилам або підпорядкування тільки зовнішньо, без внутрішньої переконаності у доцільності дотримання правил і норм у професійній діяльності та повсякденному житті для багатьох спричинилися до конфлікту із новим соціальним і технологічним середовищем. Наслідок – небачене досі зростання асоціальних явищ і пов'язаних з ними втрат людських життів.

Українському суспільству дотепер притаманна система цінностей, у якій здоровий спосіб життя посідає другорядне місце. На тлі занепаду державних

інститутів, відповідальних за стан здоров'я населення, особливої значущості набуває формування суспільної та індивідуальної налаштованості на пріоритет здорового способу життя, соціальної та особистісної мотивації до збереження та зміцнення здоров'я. Водночас наявні державні ресурси необхідно сконцентрувати на найбільш перспективних щодо результативності та економічної ефективності напрямках охорони та відновлення здоров'я. Отже, з одного боку, має бути створене соціальне середовище, сприятливе для вибору та засвоєння населенням моделі поведінки, зорієнтованої на здоровий спосіб життя, а з іншого – визначені найбільш гострі проблеми та пріоритетні напрями, на які мають бути спрямовані заходи демополітичного впливу. З цього погляду досвід інших постсоціалістичних країн є вартим для наслідування.

Джерела

1. *Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії* // НАНУ України. Інститут економіки; за ред. В.Стешенко. – Київ, 2001.
2. *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities. European Population Conference. Warsaw, 26-30 August 2003. Statistical Publishing Establishment. Warsaw 2003, p. 3.*
3. *Chawla, Mukesh. From red to gray : the third transition of aging populations in Eastern Europe and the former Soviet Union / by Mukesh Chawla, Gordon Betcherman, and Arup Banerji. The World Bank. Washington D.C.*
4. *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities. European Population Conference. Warsaw, 26–30 August 2003. Statistical Publishing Establishment. Warsaw 2003, p. 722.*
5. *Tomas Frejka, Jean-Paul Sardon. Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries // DEMOGRAPHIC RESEARCH. VOLUME 16, ARTICLE 11, PAGES 315-374 PUBLISHED 27 APRIL 2007. <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol16/11/>*
6. *France Mesle. Mortality in Central and Eastern Europe: long-term trends and recent upturns // DEMOGRAPHIC RESEARCH SPECIAL COLLECTION 2, ARTICLE 3. PUBLISHED 16 APRIL 2004. www.demographic-research.org*
7. *Халтурина Д.А. Алкоголь и наркотики как важнейшие факторы демографического кризиса в России и Украине. СИРПАТИП (Система информации на русском языке по профилактике алкогольных, табачных и прочих интоксикатных проблем). <http://www.adic.org.ua/sirpatip/periodicals/anti/anti-20.htm>*

Аннотация. В статье приведены основные показатели, характеризующие современную демографическую ситуацию в 11 странах Центральной и Восточной Европы. Проанализирована динамика рождаемости и смертности на фоне экономического развития. Выдвинуты предположения о причинах изменений в демографических процессах, в частности, в Украине.

Summary. The main indicators of current demographic situation in 11 countries of Central and Eastern Europe are presented. The dynamics of fertility and mortality considering economic development is analyzed. The assumptions on reasons for demographic changes are developed.

Стаття надійшла до редакції журналу 04.09.2007 р.